

אוניברסיטת בר אילן

**הקשר בין התפיסה האקולוגית (תקשורת בינאישית ומסוגלות
מקצועית) לבין תפיסת בניית תל"א וקידום התלמיד: השוואה
בין צוות רב-מקצועי בגני ילדים עם עיכוב התפתחותי לבין גני
תקשורת**

אילה מוקדס

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך

בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

מאי 2021

אייר התשפ"א

תקציר

מטרתו העיקרית של המחקר היתה לבדוק את הקשר בין התפיסה האקולוגית (תקשורת בינאישית ומסוגלות מקצועית בהיבט ארגוני) לבין תפיסת בניית תכנית לימודים אישית, (תל"א) כאמצעי לכתיבת מטרות משותפות וקידום התלמיד: השוואה בין צוות רב-מקצועי בגני ילדים עם עיכוב התפתחותי לבין גני תקשורת לילדים על רצף האוטיזם.

"תפיסה אקולוגית" מתמקדת בהתפתחות האדם באמצעות דפוסי היחסים בין הפרט לסביבתו (Bronfenbrenner, 1979) וגורמים סביבתיים (environmental factors) (Bronfenbrenner, 1979; Landerman-Ramey et al., 1996; Shogren & Turnbull, 2006). התפיסה האקולוגית מתבטאת בדפוסי היחסים בין אנשי צוות בארגונים (Bronfenbrenner, 1979). במסגרות לחינוך מיוחד היא מתבטאת בתקשורת בינאישית ומקצועית ותפיסת מסוגלות מקצועית בהיבט ארגוני. יחסי גומלין אלו הינם הכרחיים לטיפול איכותיים ולבניית תכניות התערבות מספקות לאורך כל יום הלימודים לאוכלוסיות עם צרכים מיוחדים (איגל ומליחי, 2007; שביט ורייטר, 2016; Regev & Reiter, 2016; Friend, 2000; du Plessis et al., 2020; Arias et al., 2018; Wright & Kersner, 1998).

תכנית הלימודים האישית (תל"א) הינה מסגרת לתכנון עבודה עם התלמיד לפי צרכיו האישיים. בניית התל"א מתייחסת לתפקוד הילד בסביבות היומיומיות במרחבי הגן השונים, בחצר, ובפעילויות השונות, בכדי לאפשר לילד עם הצרכים המיוחדים להתפתח באופן המיטבי ולהשתתף במגוון תחומים ופעילויות הגן. קיימים הבדלי תפיסות בין אנשי הצוות הרב-מקצועי במסגרת החינוכית המאתגרים את הצוות בבניית תל"א משותפת לילדים בגיל הרך (Guralnick & Bruder, 2020; Hott et al., 2016). לא נמצאו מחקרים שבדקו את הקשר בין התפיסה האקולוגית לבין תפיסת התל"א בקרב צוותים רב-מקצועיים בגני חינוך מיוחד.

במחקר הנוכחי נבדק הקשר בין התפיסה האקולוגית בהיבטים של תפיסת התקשורת הבינאישית מקצועית קולגיאליות, ומסוגלות מקצועית ארגונית, לבין תפיסת התל"א כאמצעי לכתיבת מטרות משותפות ולקידום התלמיד בין שני סוגי גנים: גני עיכוב התפתחותי וגני תקשורת. בגן עיכוב התפתחותי לומדים ילדים שטרם השיגו את אבני הדרך ההתפתחותיים במספר תחומים קוגניטיביים. בהשוואה לקבוצת השווים. הם מתקשים לעבור הערכה סטנדרטית עקב גילם או מצבם התפקודי. על כן הם יזדקקו להערכה מחודשת לקביעת רמת העיכוב ההתפתחותי לאחר תהליך התערבות (Choo et al., 2019; American Psychiatric Association [APA], 2013). בגן תקשורת לומדים ילדים שאובחנו על רצף האוטיזם. זוהי הפרעה נוירו - התפתחותית כרונית המאופיינת בלקויים של תקשורת והדדיות חברתית, תחומי עניין מצומצמים, התנהגויות חזרתיות וליקויים במערכת הוויסות החושי (APA, 2013).

התל"א מהווה מרכיב חשוב לבניית תכנית העבודה של ילדים אלו ועל כן חשוב לבדוק את הקשר בין התפיסה האקולוגית בהיבטים של תקשורת בינאישית ומסוגלות מקצועית לבין

תפיסת התל"א בצוותים הרב-מקצועיים העובדים בגנים אלו. צוותים אלו מורכבים מעובדי הוראה ועובדי מקצועות הבריאות.

השיטה: השתתפו 209 עובדי הוראה ועובדי מקצועות הבריאות: גנות, סייעות, מרפאות בעיסוק וקלינאיות תקשורת. בשני סוגים של גנים של חינוך מיוחד - 83 עובדים בגני תקשורת, 126 עובדים בגני עיכוב התפתחותי.

כלי המחקר כללו: שלושה שאלונים העוסקים בתפיסה האקולוגית, שאלון תקשורת בינאישית מקצועית (Hoegl & Gemunden, 2001), שאלון קולגיאליות מותאם לגן (גביש ופרידמן, 2007), שאלון מסוגלות מקצועית ארגונית (Tschannen-Moran & Barr, 2004). ושני שאלונים העוסקים בתפיסת התל"א, שאלון תוכנית לימודים אישית (תל"א) כאמצעי שממקד את הצוות סביב מטרות משותפות אישיות של הילד (שקד, 2006) ושאלון תפיסת תל"א כאמצעי שממקד את הצוות לקידום התלמיד (Goerge, 2018).

תוצאות המחקר יוצגו בזיקה למטרות ולשלושת חלקיו.

חלק א: ההבדלים בתפיסה האקולוגית ובתפיסת התל"א בצוות הרב-מקצועי בגן לחינוך מיוחד על פי סוג הגן והתפקיד

המטרה היתה לבדוק האם קיים הבדל בתפיסה האקולוגית (תפיסת התקשורת הבינאישית מקצועית קולגיאליות, ומסוגלות מקצועית ארגונית וסגנון צוותי) ובתפיסת התל"א (כאמצעי לכתיבת מטרות משותפות ולקידום התלמיד) בקרב צוות רב-מקצועי בין גני ילדים עם עיכוב התפתחותי וגני תקשורת.

שערנו שהתפיסה האקולוגית של הצוות הרב-מקצועי בגני עיכוב התפתחותי תהיה גבוהה יותר מאשר בגני התקשורת.

התוצאות: מפת גודש הממצאים נציג רק את הממצאים העיקריים. בניתוחי שונות דו כיווני (2x4) מסוג MANOVA. נמצאו קווים משיקים ודיפרנציאליים בתפיסה האקולוגית ובתפיסת התל"א בצוות הרב-מקצועי בגן עיכוב התפתחותי ובגן תקשורת.

קווים משיקים בתפיסה האקולוגית ובתפיסת התל"א בין שני סוגי הגנים

בשני סוגי הגנים עמדות הצוות נעו בין נטייה לעמדות חיוביות אך עדיין לא הגיעו להסכמה מלאה כלפי התפיסה האקולוגית בהיבטים של תקשורת בינאישית מקצועית, תחושת קולגיאליות ומסוגלות מקצועית ארגונית. לדוגמא בשאלון תקשורת בינאישית מקצועית, ($M = 5.72, SD = 1.04$) בסולם של 7 דרגות כאשר 5 - הוא מסכים במידה בינונית, 6 - מסכים במידה רבה, 7 - מסכים במידה רבה מאד. בשאלון מסוגלות מקצועית ארגונית ($M = 3.73, SD = 0.62$) בסולם של 5 דרגות כאשר 3 - הוא במידה מסוימת, 4 - במידה רבה, 5 - במידה רבה מאד.

ממצא זה ניתן להסבר באמצעות המודל הרב-מקצועי לשיתוף פעולה של ארגון הבריאות העולמי (World Health Organization [WHO], 2010). מודל זה, כולל שני רכיבים: Interprofessional Professional Education (IPE), ו- Interprofessional Collaborative Practice (IPP) אשר הוטמע בקרב הצוותים הרב-מקצועיים בהשתלמויות של משרד החינוך. המודל מצביע על שיפור בשיתוף פעולה של צוותים רב-מקצועיים ממקצועות הבריאות בעלי רקע מקצועי שונה, באמצעות למידה משותפת ומתן שירות טיפול איכותי בכל סביבות החיים של המטופל.

יחד עם זאת תוצאות המחקר מצביעות על כך שהמורים עדיין אינם מביעים הסכמה מלאה כלומר עמדותיהם אינם חיוביות לגמרי בכל היגדי השאלונים. המודל של Fullan and Miles (1992) להטמעת שינויים משמש הסבר לממצא זה. על פי מודל זה, הצוותים הרב-מקצועיים נמצאים בתהליך הטמעה של התפיסה האקולוגית תפיסת התל"א כאמצעי לכתיבת מטרות משותפות ולקיזום התלמיד, שטרם הושלם. מודל זה מצביע על כך שתהליך היישום של שינויים נמשך זמן רב, זאת כיון שכל מסגרת חינוכית צריכה לייצר פתרונות שמותאמים לה באופן ספציפי. כך גם עשויים להתעורר בין השותפים, מתחים ואתגרים אשר נעים על הציר בין הרצון לשמירה על שגרות לבין הרצון לערוך את השינוי.

קווים דיפרנציאליים בתפיסה האקולוגית ובתפיסת התל"א בין שני סוגי הגנים

הבדלים בזיקה לסוג הגן (גני עיכוב התפתחותי/ גנים לילדים על רצף האוטיזם): בניתוחי שונות דו כיווני (2x4) מסוג MANOVA נמצא שהתפיסה האקולוגית גבוהה יותר בקרב צוות רב-מקצועי בגני עיכוב התפתחותי לעומת צוות רב-מקצועי בגני תקשורת לילדים על רצף האוטיזם. הבדלים אלה מוסברים במודל שיתוף הפעולה הכולל שלושה שלבים (מנור בנימיני, 2003; King-Sears et al., 2015). לפיו כפי הנראה הצוות בגן עיכוב התפתחותי נמצא בשלב ההתחלוקות בידע. המשמעות לשיתוף פעולה ברמת זו, מאופיין ביכולת לייצר שפה משותפת בין כל השותפים תוך ראייה הוליסטית של תפקודם של הלומדים. כך נבנית מפת ידע מלאה אודות תפקודם של הלומדים ובניית תכניות טיפול משותפות ואילו הצוות הרב-מקצועי. לעומת זאת הצוות בגן תקשורת נמצא בשלב ההתייעצות המאופיין בשיתוף הצוות הרב-מקצועי במטרה להגיע להסכמה משותפת בקביעת המטרות, אך ההערכה והטיפול ממשיכים להתבצע באופן עצמאי (מנור בנימיני, 2003; Friend & Cook, 2013; Pfeiffer et al, 2019; Shapiro & Sayers, 2003).

הסברים נוספים להבדלים בתפיסה האקולוגית בין שני סוגי הגנים נעוצים במשתני הרקע של שני סוגי הגנים (מאפייני האוכלוסייה, משתני הרקע של הצוות, דפוסי העבודה והעסקה) ואלה יוסברו בגוף העבודה.

חלק ב: הבדלים בתפיסה האקולוגית ובתפיסת התל"א בצוות הרב-מקצועי בגן לחינוך מיוחד בזיקה לתפקיד

המטרה היתה לבדוק האם קיימים הבדלים בתפיסה האקולוגית ובתפיסת התל"א בזיקה לתפקיד בקרב צוות רב-מקצועי בשני סוגי הגנים.

שערנו שהתפיסה האקולוגית ותפיסת התל"א תהיה גבוהה יותר בקרב הגננות והצוות הפרא רפואי מאשר בקרב הסייעות. אשר להבדל בתפיסה האקולוגית ובתפיסת התל"א בין הגננות לצוות הפרא-רפואי בהעדר מחקרים אשר יצביעו על כיוון מסוים העדפנו לשאול שאלת מחקר: האם ימצא הבדל בתפיסה האקולוגית ובתפיסת התל"א בין הגננות לצוות הפרא-רפואי?

הבדלים בזיקה לתפקיד: בנייתוחי שונות דו כיווני (2x4) מסוג MANOVA ולאחר מכן ניתוחי המשך post-hoc מסוג Scheffe נמצא כי התפיסה האקולוגית של הסייעות נמוכה יותר בהשוואה לשאר אנשי המקצוע. הבדלים אלו מוסברים על ידי תנאי העסקה וציפיות לא מותאמות בין ההכשרה של הסייעות לתפקידים הרבים הנדרשים מהן. עוד נמצא כי בשני מדדים בתפיסה האקולוגית מידת התקשורת והתיאום ומידת המנהיגות האתית (היכולת לקדם התנהגות ראויה בקרב הילדים) וכן בשלושה ממדים של תפיסת התל"א כאמצעי שממקד את הצוות לקידום התלמיד במדד תמיכות, איסוף שוטף לתכנון תל"א והערכת שינויים והתאמות על פי ההתקדמות כי תפיסת הגננות גבוהה משל הצוות הפרא-רפואי. הבדלים אלו מוסברים בשוני בהגדרת ותפיסת התפקיד והיקף המשרה של הגננות לעומת הפרא-רפואיות.

חלק ג: תרומת התפיסה האקולוגית ותרומת משתני הרקע של המשתתפים להסברת השונות של תפיסת התל"א בצוות הרב-מקצועי בגנים לחינוך מיוחד

מטרה: לבדוק את מידת תרומתם של התפיסה האקולוגית (תקשורת בינאישית מקצועית ומסוגלות מקצועית ארגונית) ומשתני הרקע (הפרופסיה, רמת השכלה, וותק כללי, וותק בתוך המסגרת) לשונות המוסברת של תפיסת התל"א.

נערכו שני ניתוחי רגרסיות היררכיות (Hierarchical regression) באמצעות שימוש במתודת Step-wise לבדיקת התרומה של התפיסה האקולוגית ושל משתני הרקע להסברת השונות של המדדים השונים של תפיסת התל"א לכתובת מטרות משותפות וכן תפיסת התל"א ביחס לקידום התלמיד. בשתי הרגרסיות נמצא שהעמדות והערכים של הצוותים המקצועיים כלפי התפיסה האקולוגית הם הגורם העיקרי התורם לתפיסת התל"א בהיבטים של תקשורת בינאישית מקצועית ושל מסוגלות מקצועית ($\beta = 1.5\% - 26\%$) ואילו משתני הרקע מסבירים רק חלק קטן של תפיסת התל"א כאמצעי לכתובת מטרות משותפות ולקידום התלמיד ($\beta = 1.5 - 9.8\%$).

תרומה תיאורטית

הגורמים העיקריים התורמים לתפיסת התל"א כאמצעי לכתובת מטרות ולקידום התלמיד, בקרב צוותים רב-מקצועיים בגני עיכוב התפתחותי וגני תקשורת. הם התפיסה האקולוגית, בהיבטים של

תקשורת בינאישית מקצועית ומסוגלות מקצועית כלומר העמדות והערכים של הצוות, זאת לעומת משתני הרקע המסבירים רק חלק קטן של השונות.

קיים הבדל בתפיסה האקולוגית ותפיסת התל"א בזיקה לתפקיד. התפיסה של הסייעות היא הנמוכה ביותר ביחס ליתר אנשי הצוות הרב-מקצועי. הבדל זה מוסבר כפי הנראה כתוצאה מתנאי העסקה וציפיות לא מותאמות בין ההכשרה של הסייעות לתפקידים הרבים הנדרשים מהן. ואילו בחלק מהמדדים התפיסה של הגננות גבוהה יותר ביחס לצוות הפרא-רפואי. הבדלים אלו מוסברים בשוני בהגדרת ותפיסת התפקיד והיקף המשרה של הגננות לעומת הפרא-רפואיות.

תרומה חינוכית

מומלץ לבסס את תהליכי הטמעת השינויים של התפיסה האקולוגית בהיבטים של תקשורת בינאישית מקצועית ומסוגלות מקצועית וכן את תפיסת התל"א כאמצעי לכתיבת מטרות משותפות ולקידום התלמיד. בתהליכי הכשרה והשתלמות בקרב הצוותים הרב-מקצועיים בגני עיכוב התפתחותי וגני תקשורת לילדים על רצף האוטיזם. המלצה נוספת, לפתח כלים ותפיסה טיפולית לשיפור תפקודן הפדגוגי של הסייעות תוך התייחסות לסוג האוכלוסייה איתה הן עובדות.